

OLN

OUD LEIDEN NIEUWS

Magazine van de Historische
Vereniging Oud Leiden

jaargang 12 - nummer 3
september 2024



Themadossier 450 jaar 3 October

**MAAIKE DAMEN SPEELT
MAGDALENA MOONS**



**DOCUMENTAIRE SPOREN
VAN DRIE OKTOBER**



**HISTORISCHE
VERENIGING OUD LEIDEN**



Waar of niet waar?

Iedere familie heeft wel zijn eigen anekdotes en verhalen. Hoe oom Piet uit zijn broek scheurde op zijn 25-jarig huwelijk. Dat Truusje dacht dat ze op het kroos in de sloot kon lopen. Dat de soep van oma met de jaren minder smakelijk werd maar iedereen hem altijd braaf at. Met een enkel woord kun je zo'n situatie opnieuw naar boven halen. Samen de herinnering delen, schept een band.

Vaak veranderen de verhalen in de loop der jaren steeds een beetje. Eerst ging het over de zondagse broek van oom Piet, later was het een nieuwe broek die hij speciaal voor het feest had gekocht. U kunt zich er vast van alles bij voorstellen hoe dat gaat. Onbewust en zonder kwade opzet.

Stel je voor dat je dit soort verhalen honderden jaren vertelt aan elkaar. Hoe kun je dan nog zeker weten wat waar is en wat niet waar is? Daar heb je archieven en documenten voor. Daar vind je de feiten. Historici en historische verenigingen puzzelen op die gegevens en halen er informatie uit. Soms is dat nieuwe informatie, soms wordt bevestigd wat al werd vermoed. En soms blijkt het toch nét anders te

zijn dan wat steeds werd verteld. Dan blijken onze verhalen geheel of gedeeltelijk mythes te zijn.

Rond het beleg en ontzet van de stad Leiden in 1574 wemelt het van de mythes. De inwoners kwamen van de honger om, Van der Werf was een standvastig bestuurder, Cornelis Joppensz vond de pot met hutspot in de schans Lammen. Daar valt wel het een en ander aan te corrigeren en in de loop der jaren is dat ook gebeurd.

Maar de mythes overleven iedere correctie. Omdat ze net wat mooier zijn dan de feiten. Daar schuilt geen kwaad achter zolang de mythes niemand buitensluiten. Mythes zijn de verhalen die we elkaar vertellen. Zij maken dat we ons met elkaar verbonden voelen.

De verhalen rond het beleg en ontzet van Leiden zijn ijzersterk. In de loop van de 450 jaren sinds deze voor onze stad en ommelanden cruciale gebeurtenis, moesten de feiten het soms afleggen tegen de betekenisvolle verhalen die werden doorverteld. Verhalen om met een enkel woord bij elkaar op te roepen: Spanjaarden, Geuzen, haring.

Als Historische Vereniging Oud Leiden zouden we echter onze naam niet waard zijn als we niet steeds op zoek gingen naar de feiten in de archieven. De resultaten daarvan vindt u onder andere in ons Jaarboekje en in Oud Leiden Nieuws. We doen zulke speurtochten niet omdat we de mythes niet mooi vinden of het beter willen weten dan de verhalenvertellers. We doen het vooral om de verhalen te verrijken zodat ze nog meer betekenis krijgen. Al zijn we natuurlijk stiekem ook altijd wel een beetje op zoek naar onontdekte pareltjes. Als we er zo één vinden, bent u de eerste die het hoort.

Gerda van den Berg
voorzitter@oudleiden.nl



Foto omslag:

De Gouden Koets in de maskerade van 1905.

Gerda van den Berg

Inhoud

Van de voorzitter	2
Inhoud	3
Feestelijke programma 122e verjaardag HVOL	4
Rens Heruer al ruim 30 jaar archivaris 3 October Vereeniging	5
Maaïke Damen is Magdalena in theatervoorstelling Beleg	7
Geen mythes en sprookjes in documentaire 'Sporen van Drie Oktober'	9
'Iedereen die iets voorstelde in Nederland kwam kijken naar de maskerade'	12
Deelprojecten voor jong en oud rond toneelstuk Beleg	15
Oud Leiden trekt in bij Ars Aemula Naturae	16
Over kunst, cultuur en stadsgeschiedenis	17
De telefoonbunker aan de Morsweg	18
Verdwenen elementen liefdevol teruggebracht	20
Bekende Leidse fotograaf doneert boeken aan HVOL	23
De Stem van Leiden bestaat 10 jaar	24
Een breed verhalenpalet	24
Metseltekens om de boze geesten te weren, of is het iets anders?	26
Lezingen	28
Excursies	30
Agenda & Colofon	31
Bedrijfsleden	32



**RUIM 30 JAAR ARCHIVARIS
3 OCTOBER VEREENIGING**



**DOCUMENTAIRE 'SPOREN VAN
DRIE OKTOBER'**



**DE TELEFOONBUNKER
AAN DE MORSWEG**



**DE STEM VAN LEIDEN BESTAAT
10 JAAR**

Feestelijke programma 122e verjaardag HVOL

De dies van de Historische Vereniging Oud Leiden wordt dit jaar gevierd op zaterdag 2 november in de Hooglandse Kerk. Vanaf 10.00 uur is de kerk open. Om 10.30 uur start het ochtendprogramma, met onder andere de Diesrede door René van Stipriaan.



René van Stipriaan.
Fotograaf: Bob Bronshoff.

Niet voor niets is als Diesredenaar 2024 de Amsterdamse cultuurhistoricus René van Stipriaan uitgenodigd, want deze 122e Dies valt tussen twee grote Leidse feesten: 450 jaar Leidens Ontzet en 450 jaar Leidse universiteit.

Van Stipriaan is deskundig op het gebied van de zestiende en zeventiende eeuw en zijn boeken zijn zeer succesvol. Met zijn biografie *De zwijger. Het leven van Willem van Oranje*, won hij de Libris Geschiedenis Prijs 2022 en de Nederlandse Biografieprijs. Hij wijdt daarin enkele pagina's aan 'Een universiteit in Leiden' en kan als geen ander het ene Leidse feest met het andere verbinden.

Voor de Dies-lezing duikt Van Stipriaan in de onderlinge betrekkingen van Willem van Oranje

met Leiden. Leiden had een streepje voor bij Willem van Oranje. Hij had een goed netwerk in de stad en kon goed schakelen met Pieter van der Werf, Jan van Hout en Janus Dousa. Dat leverde Leiden de eerste universiteit van Nederland op. Er waren namelijk ook andere steden die daarvoor in aanmerking kwamen, maar de hoofdprijs ging dus naar Leiden. Nu moest Leiden daarvoor zelf ook in de zakken tasten want Oranje had zelf nooit de middelen om zijn plannen uit te voeren. Maar deze goede onderlinge relatie zorgde ervoor dat de universiteit door mannen als Dousa en Van Hout breed aanzien kreeg in Europa en niet het speeltje werd van calvinistische predikanten.

Vervolgens wordt de Oud Leidenprijs 2024 uitgereikt. Dit jaar is dat de Wetenschapsprijs.

Daarna is er de presentatie van het Leids Jaarboekje 2024 en de Historische Kalender 2025.

Na afloop van het 'officiële' gedeelte is er van 13.00 tot 14.30 uur in de kerk een markt in het teken van de Leidse geschiedenis, waarbij ook niet-leden welkom zijn. Op deze markt zijn verschillende HVOL-commissies vertegenwoordigd. Er is een ruim aanbod aan historische publicaties en de Historische Kalender Leiden 2025 wordt dan tegen een gereduceerd tarief verkocht.



Rens Heruer al ruim 30 jaar archivaris 3 October Vereeniging

Tekst: **Marleen Hogendoorn**

We hoeven hem niet voor te stellen. Acht jaar lang was Rens Heruer voorzitter van onze vereniging; bij zijn afscheid in 2021 werd hij benoemd tot erelid. Ook buiten de HVOL was en is hij heel actief. Sinds 1993 is hij archivaris van de 3 October Vereeniging: “Het mooiste item uit het archief vind ik een blikje soep uit de Tweede Wereldoorlog, ik heb dat ooit zelf gered uit de vuilnisbak.”

Wat doet een archivaris allemaal?

“Vanaf het begin van de 3 October Vereeniging is vrijwel alles bewaard. Van papiersnipper tot aan merchandise, maar ook contracten, correspondentie, verslagen, foto's en affiches. Sinds 1886 zijn er verschillende archivariissen geweest. Het archief van de 3 October Vereeniging wordt één van de mooiste verenigingsarchieven van Nederland genoemd, juist omdat er zoveel is bewaard. We hebben nog de oprichtingsbrief, de rekening van de oprichtingsvergadering in de Stadsgehoorzaal, optochtontwerpen en tekeningen van praalwagens. Alle Feestwijzers natuurlijk en de jaarverslagen zijn er, en de interne bestuursberichten. Er zijn heel veel knipselmappen met artikelen en voorwerpen. Het archief wil alles bewaren wat met de Vereeniging en het vieren en herdenken van Leidens Ontzet te maken heeft. De archivaris heeft het beheer over dat alles.”

Wat is jouw taak precies?

“Ik beschrijf de stukken uit het archief, restaureer zo nodig, en zoek en ontvang aanwinsten. Soms zoek ik iets uit naar aanleiding van vragen van mensen die zelf zaken uitzoeken. Bijvoorbeeld een algemene vraag over een foto: weet jij waar en wanneer dit was? Maar bijvoorbeeld ook de vraag of ik weet in welke optocht opa in dat Vikingpak meedeed. Veel vragen om informatie dus. Mensen bieden daarnaast geregeld spullen aan: een kunstwerk uit eigen creativiteit of documenten of wat papierwerk. Ik beoordeel



of het iets voor de Vereeniging is en ik houd aanwinsten bij in de inventaris die in de computer zit. Af en toe houd ik er een lezing over.”

Is dit archief openbaar?

“Het complete archief heeft zeer lange tijd in huis gestaan bij de dienstdoende archivaris. In 1986 is een groot gedeelte naar het gemeentearchief (nu Erfgoed Leiden en Omstreken - ELO) gegaan. Het archief tot 1974 is beschreven en is bij ELO te raadplegen. Het is toegankelijk voor publiek. Het gaat echt om enkele tientallen meters. Het deel van na 1974 moet nog bewerkt worden voor de ELO-systemen, maar is via de archivaris wel opvraagbaar. De voorwerpen, zoals prijzen, beelden en speldjes, kostbaarheden zijn nu nog in beheer bij de archivaris. Tenslotte zijn er nog archiefstukken die door het bestuur gebruikt worden; denk bijvoorbeeld aan het vaandel.”



Wat zijn de meest bijzondere voorwerpen?

“Ik heb er een paar die ik zelf heel bijzonder vind. Een zilveren lauwerkrans uit 1911, gemaakt door de firma Maartense, een bekende juwelier uit die tijd, waarop in eerbiedige tekst staat dat het bestuur wordt bedankt. Aangeboden bij het 25-jarig bestaan van de Vereniging door de leveranciers. Het bestuur van toen werd geëerd met een zilveren lauwerkrans: daaraan zie je hoe de verhoudingen waren destijds. We hebben bijzondere spullen uit het buitenland, waar ook 3 oktober werd en wordt gevierd. Het mooiste vind ik een blikje soep uit de Tweede Wereldoorlog. De tekst op het blikje is uitdagend en spreekt over herrijzend Nederland en 3 oktober als vrijheidsdatum met een verwijzing naar Oranje. Het was eigenlijk een verzetsdaad om die soep uit te brengen, want het feest mocht niet gevierd worden. Dat blikje heb ik ooit gered uit de vuilnisbak.”

Kijk je graag in het archief?

“Zeker. Helemaal nu ik bezig ben met een boek. Het heet *LOF!!! - Onbekende Leidse ontzetgeschiedenis*. Iedereen kent wel het algemene verhaal van 3 oktober. Maar er is zoveel geschiedenis rondom de herdenking en viering die niet of minder bekend is. Wat weten we allemaal niet? Verschillende bekende historici hebben een bijdrage geleverd: Ariadne Schmidt, Jori Zijlmans, Olga van Marion, Ruud Stam, Piet

de Baar en Rudi van Maanen. Het is een boek voor het grote publiek, zonder voetnoten en goed leesbaar. Arti Ponsen is samen met mij hoofdauteur. Zij schrijft bijvoorbeeld over het huis van Van der Werf met veel nieuws erin en dat geldt ook voor veel andere onderwerpen. Er gebeurde nog wat bijzonders de afgelopen maanden. We hadden in het archief al sinds 1963 een borduurwerk van Magdalena Moons en Valdez. Het kwam uit Aduard in Groningen. We waren bezig met het boek en vonden dat dit archiefstuk wel wat onderzoek waard was. Daar is een verrassend verhaal van Arti uitgekomen, net als uit mijn onderzoek naar de weergave van beleg en ontzet in buitenlandse literatuur, muziek en beeldende kunst. Ontdekkingen!”

Een toegankelijk boek voor iedereen die van Leiden en 3 oktober houdt. “Dat zeg je goed. Het wordt een echt lees- en kijkboek waarin meer dan dertig bijzonderheden aan bod komen. Half september ligt het in de winkel.”

Wat heb je zelf met 3 oktober?

“Toen ik jong was, vierde ik het net als iedereen. Ik heb nog wel een foto, waarop ik al hossend door de stad loop. Iedereen had een speciale trui voor 3 oktober, want dan hoefde je geen jas aan. Ik kwam in 1984, als jonkie, in het bestuur van de Vereniging en was heel lang voorzitter van de Optocht- en Taptocommissie. Eigenlijk heb ik al die jaren het feest als organisator, als het ware van binnen naar buiten, meegeemaakt en dan eigenlijk nog beperkt vanwege mijn taak. Mijn vrouw Marijke is lange tijd met de kinderen gaan vieren. De kinderen hebben ook best vaak met de optocht meegelopen en Marijke heeft lange tijd meegedaan bij de uitdeling van haring.

Dit jaar ga ik natuurlijk naar de toneeluitvoering *Beleg*, daar heb ik veel zin in. Ik mag verder een lezing geven. Op 3 oktober ga ik tegenwoordig altijd naar de Herdenkingsdienst en daarna even kijken bij de uitreiking van haring en wittebrood. En 's middags de optocht natuurlijk.”

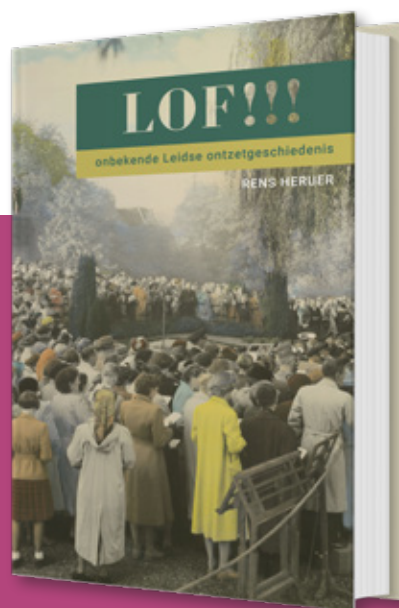
Mijn herinnering aan 3 oktober is dat het altijd regent.

“Dat hebben meer mensen, maar dat is een bedenkfel. Mijn voorganger als archivaris, Dick Zwanenburg, heeft dat uitgezocht. Die heeft alle weersomstandigheden sinds 1886 opgezocht zo ongeveer tot 1990. Hij kwam tot de

conclusie dat het niet waar was van die regen. Maar hoe komt het dan? Vroeger was de kermis op het Schuttersveld. Het veld was gewoon ruwe grond waar de kermis op stond. Als het regende, werd het echt een modderpoel. Die paar keren dat het werkelijk slecht weer was, was het zo erg dat er heel veel stro en zand of sintels moesten worden aangevoerd om de grond mee te bedekken. Omdat je er anders niet kon lopen. En dat is in het hoofd van mensen gaan zitten als sterke herinnering. Laten we het beschouwen als een van die 3 oktobermythes.”

Je gaat nu stoppen als archivaris, wat ga je daarna doen?

“Ik heb aangekondigd dat ik ga stoppen. Na 3 oktober komt er een opvolger. Ik wil het netjes overdragen. Maar ik heb nog genoeg te doen. Ik ben nog voorzitter van de Stichting Dodenherdenking Leiden, van mijn eigen VvE en van de Stichting Historisch Leiden. Ik ga ook nog wel door met schrijven, want ik heb nog wat boeken in mijn hoofd. Wij hebben geen geraniums...”



LOF!!! - Onbekende Leidse ontzetgeschiedenis ligt half september in de winkel.

Maaïke Damen is Magdalena in theatervoorstelling Beleg

De theatervoorstelling *Beleg* komt steeds dichterbij. *Beleg* is een actuele versie van het stuk dat Leids ereburger Lucretia van Merken in 1774 schreef over de beslissende rol van Magdalena Moons tijdens het beleg van Leiden. Maaïke Damen kruipt in de rol van deze heldin. Is zij er klaar voor? “Het is een prachtig verhaal om te vertellen.”

| Tekst: **Marleen Hogendoorn**

Heb je vaker geacteerd?

“Ik ben al jarenlang lid van Imperium Theater, daar spelen we elk jaar vier producties: van Shakespeare tot Beckett. Ik doe zelf meestal aan eentje mee. Een van mijn dierbaarste stukken is een monoloog van maar liefst anderhalf

uur. Ik heb al eens eerder Magdalena Moons gespeeld. Dat was vorig jaar tijdens Schermerstad. Regisseur Bart Vieveen vroeg me toen om de rol van Magdalena te spelen. Ik kende haar verhaal niet. Toen ik de tekst las, dacht ik: wow, wat mooi! In het stuk speelt zij een sleutelrol in het ontzet van Leiden.”



Hoe ben je benaderd voor Beleg?

“Die keer bij Schemerstad was heel leuk en we kregen mooie reacties. Regisseur Bart Vieveen speelde met de gedachte om het hele stuk te gaan uitvoeren. Toen dat idee concreet werd, vroeg hij me weer voor Magdalena. Daar was ik heel blij mee. Het is een prachtig verhaal om te vertellen. Het is spannend en romantisch tegelijk. Je wordt midden in de eindfase van het beleg van Leiden meegenomen in alle uitdagingen die er spelen: politiek, strategisch en menselijk. En als publiek mag je je eigen oordeel vellen.”

Beleg is een coproductie van de Historische Vereniging Oud Leiden, Leidse Schouwburg-Stadsgehoorzaal en Theaterbron.nl. De voorstelling wordt mede mogelijk gemaakt door: Gemeente Leiden, Druckerfonds, Fonds 1818, VSB-Fonds, Het Cultuurfonds, 3 October Vereeniging, Sociëteit Amicitia en Stichting LOUT.



Wat is je favoriete scène?

“De scène met Valdez waar Moons hem moet overhalen de aanval uit te stellen. Ze trekt daarvoor alles uit de kast. Dat is geweldig om te spelen.”

Hoe gaan jullie te werk tot september?

“We repeteren wekelijks. Onlangs deden we dat met het koor erbij. Dat was zo mooi, ik kreeg helemaal kippenvel. Zang en spel versterken elkaar enorm.”

Voel je je echt Magdalena Moons op het toneel?

“Zeker. Het is een krachtige vrouw. Ik probeer me helemaal in te leven in wat ze meemaakt en hoe ze zich voelt. Het is een bijzondere rol. Ik vind het heel mooi dat ik kan laten zien wie ze was, niet iedereen kent haar verhaal. Het voelt goed om haar uit de vergetelheid te halen.”

Geen mythes en sprookjes in documentaire ‘Sporen van Drie Oktober’

Van de dijk in Capelle aan den IJssel, via de moskee aan de Haagweg tot aan donkere kelders in het hart van de stad. De documentaire *Sporen van Drie Oktober* bracht de makers Ruurd Kok, Reanne van Kleef en Tess van Kooperen naar plekken in de stad en wijde omgeving waar de geschiedenis een bijzondere wending nam. Daar kwam de geschiedenis van beleg en ontzet pas echt tot leven voor deze Leidenars.

Tekst: **Marijn Kramp**

Het boek *Sporen van Drie Oktober* ligt al bij de drukker. De voorinschrijving is begonnen. Maar voor auteur Ruurd Kok zit het werk er nog niet op. Samen met regisseur Reanne van Kleef en cameravrouw Tess van Kooperen maakt hij ook een documentaire over de sporen van het beleg en ontzet van Leiden. Aan die documentaire is de afgelopen maanden hard gewerkt.

Als we elkaar spreken zitten alle draaidagen erop. Er moeten nog wat dronebeelden geschoten worden en wat losse sfeerbeelden. Maar het verhaal is opgenomen. Nu de montage nog. Dat is het meest tijdrovende deel van het project dat, zoals de ondertitel aangeeft, over de verborgen geschiedenis achter het bekende verhaal gaat. Daarvoor heeft de filmploeg plekken opgezocht die een bijzondere plaats innemen in de geschiedenis.

Dat is niet de enige verhaallijn, vertelt Ruurd. In de documentaire is ook een tweede, meer hedendaagse invalshoek verweven. “We willen niet alleen in het verleden blijven hangen, maar ook vastleggen welke betekenis 3 oktober heden ten dage heeft. Daarvoor zijn we in gesprek gegaan met mensen die 3 oktober op een bijzondere manier vieren. Zoals Joke die al jarenlang prachtige 3 oktobertruien brei. Een commissaris van de 3 Oktober Vereniging. En de slager die altijd de hutspot voor de stad maakt.” Met hen gaat het over het feest, ver-



telt Reanne. “Over de viering. In de andere lijn langs de fysieke sporen gaat het meer over de oorlog.”

Het sprookjesverhaal

Reanne en Tess kijken terug op bijzondere dagen. Tess: “Als je zoals ik, in Leiden bent opgegroeid, denk je het verhaal van het beleg en ontzet wel te kennen. Maar als je er echt induikt, realiseer je je dat je alleen de mythe kent. Het sprookjesverhaal. Over het jongetje met de hutspot, de arm van Van der Werf...”



“Mooie verhalen, maar niet hoe het is gebeurd”, vult Ruurd aan.

Reanne: “Het zijn de verhalen zoals je ze leert. Maar die komen niet echt tot leven.” Dat deed de geschiedenis wel toen ze voor de documentaire naar Capelle aan den IJssel afreisden. Tess: “Daar werd de dijk door de Geuzen doorgeprikt. Heb ik nooit geweten. Maar daar is het ontzet dus echt begonnen.”

Reanne: “Ik was nog nooit in Capelle geweest. Het was vanuit Leiden veertig minuten rijden. Best een eind. En dan te bedenken dat alles daartussen, en nog veel meer, onder water is gezet om het door Spanjaarden omsingelde Leiden te bevrijden, dat vond ik indrukwekkend. Het hele platteland is geëvacueerd en jarenlang kon het land niet gebruikt worden. Dat waren enorme offers. Dat heb ik mij nooit gerealiseerd.”

Aandacht voor regio

Die aandacht voor de regio is een bewuste keuze van de makers. In de titel daarom ook geen Leidens Ontzet maar Drie Oktober. Het gaat om sporen van de gebeurtenissen in de aanloop naar die dag, niet zozeer om Leiden. “We willen de verborgen geschiedenis achter het bekende feest naar boven halen. Veel gebeurtenissen buiten de stadspoorten behoren daartoe. Vandaar dat we heel wat dagen buiten de stad hebben gefilmd.”

“Als je in Leiden bent opgegroeid, denk je het verhaal van het beleg en ontzet wel te kennen. Maar als je er echt induikt realiseer je je dat je alleen de mythe kent.”



Maar, vervolgt Ruurd, er zijn ook nog verborgen geschiedenisstukjes in Leiden gevonden. “Zo hebben we opnames gemaakt van het fundament van de universiteit. De oude kelders dus van het gebouw waar ooit in 1575 de eerste universiteit is geopend. Waar dat is vertellen we in de documentaire. Maar dat is dus niet het Academiegebouw. Dat werd pas zes jaar later door de universiteit betrokken. Ik vond dat wel een hele bijzondere plek om te bezoeken. De geschiedenis is daar zo tastbaar.”

Bredere blik

Reanne en Tess hadden dat gevoel bij de ruïne van de oude Matthiaskerk in Warmond. Tess: “Haarlem was gevallen. Leiden was aan de beurt. Om te voorkomen dat de Spanjaarden zich in de omgeving van Leiden zouden kunnen verschansen werden gebouwen in de

wijde omgeving afgebroken. Dus ook de kerk en de omliggende kloosters in Warmond. De ruïne herinnert daaraan.”

Reanne: “Ik realiseerde mij op die plek dat ik tot nu toe alleen de heroïsche kant van het verhaal kende.” Natuurlijk wist ze over de honger en de ziektes in de stad, maar dat verhaal wordt verteld in de context van het heldenverhaal van de arm van Van der Werf. “De dagelijkse ellende, de opoffering, de verliezen en andere narigheid die bij een burgeroorlog horen, voel ik niet zo in de Leidse verhalen. Maar daar in de ruïne kwam dat voor mij tot leven.”

Ze hopen dat hun documentaire meer mensen een bredere blik op de geschiedenis geeft. Dat er meer realisme naast de heroïek komt, oppert Reanne. Dat mag van haar ook duidelijker uitgedrukt worden in de stad. “Leg bijvoorbeeld op de plek van de Boshuizerschans uit wat daar is gebeurd,” vult Ruurd aan. “Er zijn best veel standbeelden en plakkatens die herinneren aan het beleg en ontzet, maar die vertellen niet het verhaal. Als je weet over de uitval op de Boshuizerschans en de gevechten die daar plaats hadden, dan kijk je nooit meer hetzelfde naar die plek bij de moskee aan de Haagweg.”



Boek en documentaire

De zoektocht naar *Sporen van Drie Oktober* heeft geresulteerd in een boek en in een documentaire. Het boek is vanaf eind augustus verkrijgbaar bij alle Leidse boekhandels en kost 20 euro. Voorinschrijven is mogelijk via Walburg Pers (walburgpers.nl)

De première van de gelijknamige documentaire heeft 26 september plaats op de Garenmarkt.

Op 28 september is documentaire vervolgens te zien op Omroep West.

Lange Leidse optochttraditie is uniek in Nederland

‘Iedereen die wat voorstelt in Nederland kwam kijken naar de maskerade’

De optocht gaat nooit verloren in Leiden. Dat is Jori Zijlmans, conservator geschiedenis van Museum De Lakenhal, wel duidelijk geworden tijdens haar onderzoek naar 450 jaar optochten en maskerades in Leiden. Maar hoe die optocht er in de toekomst uit ziet en wie het organiseert zijn interessante vragen die ze graag opwerpt.

Tekst: **Marijn Kramp**

21 september opent in Museum De Lakenhal de tentoonstelling ‘Leiden viert feest – 450 jaar optochten’. De optocht is namelijk net zo oud als de viering van het ontzet van de stad. Conservator Jori Zijlmans dook voor de Lakenhal in de geschiedenis van de optocht. “Leiden Ontzet, Holland gered! Het is een uiting van die enorme stadstrots dat wij het verschil hebben gemaakt in de geschiedenis van dit land. Geen enkele andere Nederlandse stad kan ons dit

navertellen en geen enkele Nederlandse stad heeft zo’n lange optochttraditie. Maar door de eeuwen heen is die optocht wel voortdurend veranderd.”

Het binnenvaren van de Geuzen op 3 oktober 1574 luidde een nieuwe optochttraditie in. Aan de heerschappij van de Habsburgse koning en de katholieke kerk kwam definitief een einde. Daarmee verdwenen ook de religieuze processies en kleurrijke ommegangen waarmee de stedelijke en kerkelijke eendracht en saamho-

Gecostumeerde optocht [...] Leicester, 1870, Gerardus Johannes Bos (1825-1898), lithografie, MDL.





righeid al eeuwenlang werden uitgedragen. In de plaats daarvan kwamen optochten die de overwinning en vrijheid van het protestantse geloof, de stad en haar universiteit vierden.

Nieuwe 'heilige' dag

Leidens Ontzet werd een nieuwe 'heilige' dag. Daarbij waren de schutters het vleesgeworden bewijs van de standvastigheid van de stad. Net zoals dat het geval was geweest bij katholieke processies liep de schutterij met veel pracht en praal mee tijdens de 3-oktoberoptochten om de stedelijke eendracht uit te dragen.

De parades bestonden uit militair vertoon om indruk te maken op de Leidenaren en bezoekers van buiten. De optrek van de schutters verzekerde de toeschouwers ervan dat het stadsbestuur over voldoende kracht beschikte om de Spaanse vijand blijvend op afstand te houden. Dit imposante schouwspel bracht veel mensen op de been. De bevrijding werd vaak gevierd met het naspelen van de Geuzenintocht.

De herdenking van het beleg en de viering van het ontzet groeit rap uit tot een groot

volksfeest. "In 1577 worden er bijvoorbeeld schijngevechten in het water bij het Rapenburg gehouden, en ook bij het stadhuis worden er scènes uit het beleg en ontzet nagespeeld. Er is een jaarmarkt van tien dagen in de stad. En er zijn rederijkerswedstrijden waarin toneelstukken en gedichten worden voorgedragen en veel mensen zijn verkleed. Echt een groot feest dus."

Wandelende toneelstukken

De parades en de nagespeelde geuzenintocht op 3 oktober zijn niet de enige optochten die Leiden in die jaren kent. Leiden hield, zoals bekend, ook een universiteit over aan zijn verzet tegen de Spanjaarden. En die universiteit hield ook van optochten. Op haar geboortedag 8 februari 1575 werd de eerste universitaire optochtstoet georganiseerd. En nog altijd loopt een cortège van professoren en hoogleraren op de dies natalis van het Academieggebouw naar de Pieterskerk.

De universiteit, of beter: de studenten, geven Leiden bijna een eeuwlang grote feestelijke optochten. De jubileumjaren van de universi-

*De Gouden Koets in de maskerade van 1905.
Collectie Erfgoed Leiden en Omstreken.*

teit worden namelijk gevierd met uitbundige maskerades. Eens in de vijf jaar, zodat elke student het een keer in zijn studententijd meemaakte, werden er in de periode 1825-1910 grootse maskerades in Leiden gehouden. Dat zijn wandelende toneelstukken waarin belangrijke historische intochten werden nagespeeld. “Dit zijn zoals dat hoorde bij die tijd, buitengewoon elitaire evenementen. Iedereen die wat voorstelde in Nederland en daarbuiten kwam kijken naar zijn zoon of neefje dat meeliep in de maskerade. Kamers en huizen werden ervoor afgehuurd om alles goed te kunnen zien.”

Beter en uitbundiger

Zo'n maskerade trok tienduizenden bezoekers, vervolgt Zijlmans. Dat zijn niet alleen maar rijke mensen. Het volk vindt het ook fantastisch. Dat kijkt de ogen uit. “Er is in die tijd geen film of tv, geen radio, niks. Toneelvoorstellingen en optochten van die grootte zijn magisch. De veelal heroïsche intochten van dappere vorsten die in de maskerade worden uitgebeeld zijn ook bedoeld voor de gewone man en vrouw. Ter lering en vermaak.”

Elke maskerade moest beter en uitbundiger dan de vorige én beter en uitbundiger dan maskerades in andere universiteitssteden. “Het was een wedloop waaraan honderden studenten deelnamen. Er werd ontzettend veel tijd en geld in gestoken. Dat kun je ook goed zien aan de kostuums die bewaard zijn gebleven en in

de tentoonstelling zijn opgenomen. Daar werd echt niet op bezuinigd.” Dat leidt uiteindelijk ook tot de ondergang van de maskerades in 1910. Het was te duur geworden om nog langer te organiseren.

Optocht voor en door Leidenaren

Maar behalve dat ze onbetaalbaar waren geworden, waren ze ook hun aansluiting met de stad kwijtgeraakt, meent Zijlmans. “De mensen hadden geen zin meer om naar de rijkdom van de elite te kijken.” Het ‘gewone volk’ was zijn eigen optocht begonnen. Jaarlijks, op 3 oktober. “In 1884 was er na de onthulling van het standbeeld van Van der Werf een optocht van Leidse fanfares en verenigingen georganiseerd. Dat smaakte naar meer vond schoolmeester Brouwer. Hij richtte vervolgens de 3 October Vereeniging op en zorgde ervoor dat er voortaan elk jaar op 3 oktober een optocht was.”

Iedereen kon aan de 3-oktoberoptocht meedoen. Die was er voor en door alle Leidenaars. “Feitelijk een democratiseringsbeweging dus. En dat ontging ook de universiteit en de studenten niet. Toen er een punt achter de maskerades werd gezet, werd ook letterlijk als een van de redenen aangegeven dat ‘iedereen nu een eigen optocht had’. Dat sloeg op het feit dat iedereen kon meedoen aan de Grote Optocht op 3 oktober.”

Toekomst optocht

Al die veranderingen in de loop der eeuwen schetst de tentoonstelling ‘Leiden viert feest – 450 jaar optochten’. In prenten, schilderijen, kostuums en in foto en film. Aan het einde rest de hamvraag: hoe ziet de toekomst van de optocht eruit?

“Naast de optocht is er tegenwoordig de taptoe. Daar staat echt de ene helft van Leiden naar de andere te zwaaien. Wordt de taptoe almaar populairder terwijl de Grote Optocht meer moeite moet doen om voldoende figuranten te vinden? Wat verwachten mensen van een optocht? Meer satire, meer herkenning, meer spektakel? Het is in het licht van de geschiedenis interessant om daar over na te denken.”

De intrede van De Witte Acoleyen van Leyden verthoont, 1607. Gravure, Rijksmuseum, Amsterdam.



Deelprojecten voor jong en oud rond toneelstuk *Beleg*

We komen steeds dichterbij de festiviteiten van de 450e viering van 3 oktober. De HVOL gaat in nauwe samenwerking met de Leidse Schouwburg het toneelstuk *Het Beleg der stad Leyden*, nu *Beleg* geheten, van Lucretia van Merken opnieuw opvoeren. Van Merken heeft dit toneelstuk in 1774 geschreven en het werd tot ver in de 19e eeuw uitgevoerd. Het oorspronkelijke toneelstuk is geschreven in 18e-eeuws Nederlands en voor ons moeilijk te begrijpen. Om die reden is de tekst door Bart Vieveen hertaald en daarmee voor iedereen toegankelijk gemaakt.

Tekst: **Roos Koole**

Het bestuur van de HVOL wil met het toneelstuk *Beleg* een culturele bijdrage leveren aan de viering van 450 jaar 3 Oktober, dat door alle Leidenaren bijgewoond kan worden. Naast het opnieuw uitvoeren van het toneelstuk, zijn er twee deelprojecten ontwikkeld.

Lezingen in buurthuizen

Het eerste project richt zich op de zes Huizen van de Buurt van Includio. Voor de doelgroepen van deze buurthuizen is een aantal kaarten beschikbaar gesteld voor de voorstellingen in september. Om bezoekers hiervoor te interesseren zijn de afgelopen periode in alle buurthuizen door de HVOL lezingen gehouden over de inhoud van het toneelstuk, de schrijfster en de belangrijkste hoofdrolspelers. Daarna werden vanuit de buurthuizen verschillende activiteiten in het kader van 3 oktober aangeboden: zoals een quiz, bingo en film.

De bijeenkomsten werden door de bezoekers zeer gewaardeerd en bleken een goede stimulans voor bezoekers om zich in te schrijven voor de voorstelling.

Jongeren

Het tweede project richt zich op jongeren in het middelbaar onderwijs. De oorlogen in Oekraïne en tussen Israël en Gaza roepen onder scholieren de nodige discussie op. In het toneelstuk *Beleg* wordt een verbinding gemaakt tussen dilemma's die oorlog vroeger en nu met zich meebrengt. Ook wordt aandacht aan het belang van vrede besteed. Er wordt een lesbrief gemaakt voor de geschiedenislessen waarin aan deze thema's aandacht wordt besteed. Lucretia van Merken heeft het toneelstuk geschreven in alexandrijnen, en Bart Vieveen heeft die vorm in zijn hertaling gehandhaafd. Een mooi gespreksonderwerp om tijdens de lessen Nederlands of Drama aan de orde te stellen.

Oud Leiden trekt in bij Ars Aemula Naturae

Na een jarenlange zoektocht heeft de Historische Vereniging Oud Leiden voor de Beeldbank en, op termijn, het online Winkeltje met Leidse boeken een passend onderkomen gevonden bij Ars Aemula Naturae (ARS) aan de Pieterskerkgracht in Leiden. De vereniging is erg blij dat ARS aan Oud Leiden onderdak wil bieden op deze mooie historische locatie. Op 17 juni werd de huurovereenkomst getekend door de voorzitters van Ars Aemula en de Historische Vereniging.

De HVOL was al geruime tijd op zoek naar vervangende huisvesting voor de Beeldbank en het Winkeltje. Beide kunnen tegen het einde van dit jaar geen gebruik meer maken van de

locaties waar ze nu zijn gehuisvest. De Beeldbank heeft nu nog een ruimte bij Erfgoed Leiden en Omstreken aan de Boiskade en moet daar met het oog op de verbouwing vertrekken. Het Winkeltje was tot voor kort ondergebracht aan de Hoge Rijndijk in een bedrijfspand dat op de nominatie staat om plaats te maken voor woningbouw, en is tijdelijk gehuisvest in een archiefdepot van het Hoogheemraadschap van Rijnland.

Verhuizing in fasen

Het gebouw van ARS wordt nog verduurzaamd en verbouwd, maar de Beeldbank is inmiddels verhuisd naar een geschikte zolderruimte in het pand, die al is opgeknapt. Na de gewenste verbouwing kan ook het Winkeltje vanuit ARS worden gerund.

Voorzitter Gerda van den Berg: "Ik vind het prachtig dat Oud Leiden bij ARS intrekt. Zo maken we optimaal gebruik van een pand met een culturele functie. Een pand dat ook nog eens een heel mooi monument is. Het kan niet beter."

ARS-voorzitter Conny Broeyer: "Voor ARS is het fijn samen te kunnen werken met de HVOL. We vullen elkaar mooi aan!"



ARS-voorzitter Conny Broeyer (l) draagt de sleutel over aan HVOL-voorzitter Gerda van den Berg.



Over kunst, cultuur en stadsgeschiedenis

Omstreeks 1957 viel mijn kennismaking met de Leidse stadsgeschiedenis samen met een bezoek aan De Lakenhal. Zo herinner ik mij een kamertje in het museum dat was volgepropt met prenten en voorwerpen die betrekking hadden op de Buskruitrampe. Bij de vaste collectie hoorde ook het roer van het rampschip (het lukte mij om daar stiekem een houtsplinter van af te krabben die ik triomfantelijk aan vriendjes toonde). Maar er was meer bekijks, zoals de vrijheidsboom van 1795 en de schandton waarin veroordeelde Leidenaars te pronk werden gesteld. Al die voorwerpen zorgden voor een boeiende wandeling door de Leidse geschiedenis.

Maar die tijd is voorbij. Helaas zullen de hedendaagse bezoekers weinig of niets meekrijgen van de kruitrampe, de schandton of de vrijheidsboom. Of zij moeten tot 2045 en 2057 wachten wanneer de gebeurtenissen van 1795 en 1807 na tweehonderdvijftig jaar worden herdacht met een voorspelbaar tentoonstellinkje. Zelfs het roemruchte beleg en ontzet van de stad komen er wat magertjes vanaf. Het imposante schilderij van Van Bree dat ooit pontificaal boven de monumentale trap hing, is tegenwoordig in een zaaltje weggemoffeld.

Behalve wat er niet is te zien, geeft de vaste, geëxposeerde collectie een nogal vertekend beeld van wat er wél te zien is. Natuurlijk verdienen de door Joris van Schooten geschilderde schuttersstukken getoond te worden, maar minder is dat alleen de kunsthistorische aspecten aandacht krijgen. Zo wordt niet verteld dat de afgebeelde officieren slechts een kleine bovenlaag vormden van de Leidse bevolking (sterker nog: het Leidse 'gepeupel' had geen toegang tot de schutterij, ook niet in de laagste rangen). Hetzelfde geldt voor het grootste deel van de geëxposeerde collectie waardoor de stadsgeschiedenis is versmald tot die van de lokale elite in voorbije eeuwen. Dat is een misser, want de grotendeels verborgen collectie (in totaal 23.000 objecten!) biedt genoeg aanknopingspunten om een breder verhaal te vertellen. Ook over het leven van de 'gewone' Leidenaars waarvan het grootste deel op

of ver onder de armoedegrens leefde. Hun lot zal niet veel beter zijn geweest dan dat van hun zwarte slaafgemaakte tijdgenoten. Het is vreemd dat het museum daar geen woord aan besteedt, maar wel moeite doet om de Leidse betrokkenheid (lees: van diezelfde lokale elite) bij het overzeese slavernijverleden in beeld te brengen.

Enkele jaren geleden is De Lakenhal met veel belastinggeld vergroot, dus ruimtegebrek kan geen argument zijn om de stadsgeschiedenis tot twee zaaltjes te beperken. Begrijp mij goed, ik heb niets tegen een exposerende kunstenaar als Kimsooja, maar haar ruimtevretende 'installaties' (geknoopte bundels van Koreaanse bedspreien) horen volgens mij eerder thuis in het Tilburgse textielmuseum dan in een stedelijk museum.

Sprekend over kunst, cultuur en stadsgeschiedenis zijn er meer dingen die mij verbazen.

Neem de Pieterskerk, volgens haar website de 'huiskamer van Leiden'. Bij 'kerk' en 'huiskamer' denk je aan een vrije inloop waar je hooguit voor een kop koffie betaalt. Maar alvorens de drempel van de Pieterskerk te passeren, moet je tegenwoordig zes euro p.p. neertellen. Dat is niet alleen een breuk met negenhonderd jaar traditie, maar ook zuur voor de talloze Leidenaars die in het recente verleden de restauratie financieel hebben ondersteund. Zo heb ik indertijd vanwege de restauratie van het Hagerbeerorgel voor een paar honderd gulden twee pijpen 'geadopteerd' en ruimschoots bijgedragen aan de totstandkoming van het grafmonument voor Jan van Hout. Dan is het toch wat armoedig dat je moet betalen om nu en dan van datzelfde orgel en de rest van het kerkinterieur te genieten.

Kom op kerkbestuur, schaf de toegangsprijs af. De gemiste inkomsten kunnen ruimschoots worden gecompenseerd uit de opbrengst van de toeristenbelasting. Zo dragen toeristen toch bij aan het kerkbezoek en krijgen wij als Leidenaars onze huiskamer terug.

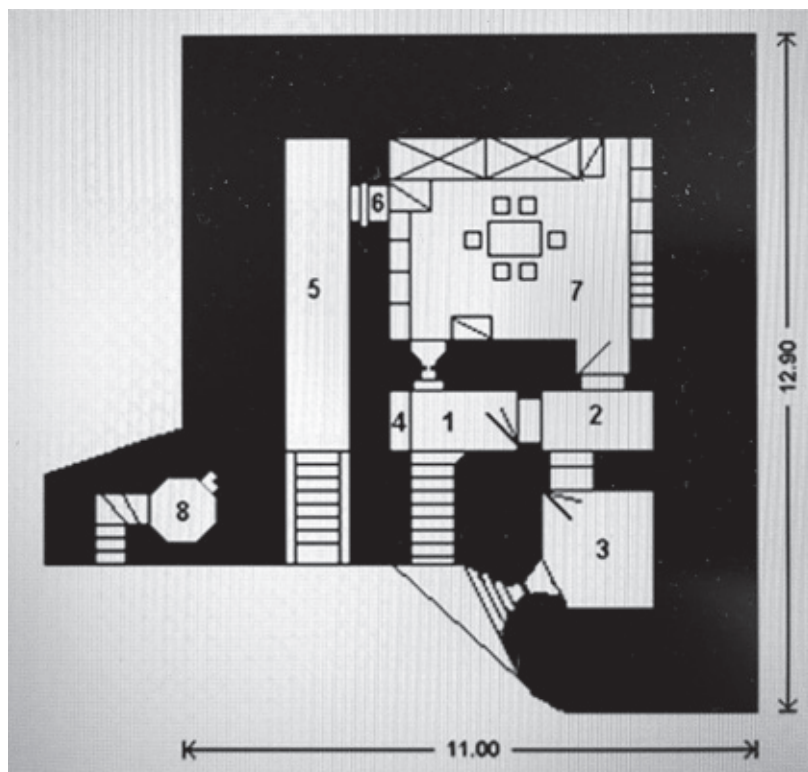
Kees Walle

Wilt u ook een opiniestuk schrijven voor **Oud Leiden Nieuws**?
Mail uw voorstel naar de redactie via oln@oudleiden.nl.

De telefoonbunker aan de Morsweg

Tegenover de Morspoort ligt naast de parkeergarage aan Morspad 2 een Duitse bunker. Dat ontgaat veel voorbijgangers omdat hij met klimop is overgroeid en gecamoufleerd met baksteenmuren, met schijnramen aan de Morswegzijde, om hem in deze woonwijk op een huis te laten lijken. De Duitsers bouwden hem tussen 1942 en 1944 als onderdeel van de Atlantikwall, hun verdedigingssysteem langs de West-Europese kust tegen een geallieerde invasie. Daarvoor werden niet alleen gevechtsbunkers langs de kust gebouwd, maar ook ondersteunende bunkers verder landinwaarts zoals in Leiden. De Morsbunker was een telefooncentrale, waarin soldaten via schakelkasten het Duitse militaire telefoonnet bedienden.

Tekst: **Annemarie Beunen**, lid Commissie Historisch karakter van de stad



*De bunker aan de Morswegzijde
(b) en aan de Morspadzijde.
Foto's: Annemarie Beunen.*

*De Morsbunkerplattegrond wijkt op details af.
Foto: Erfgoed Leiden en Omstreken.*

Ontwerp en interieur

Het Duitse leger gebruikte gestandaardiseerde bunkerontwerpen. De Morsbunker is van het standaardtype 616 *Großschaltstelle* (grote verbindingspost), de zwaarste bunkercategorie met een twee meter dik plafond van gewapend beton en twee meter dikke muren (in Leiden zelfs drie meter volgens een plattegrondtekening in het Bunkerarchief dat wordt bewaard in het Nationaal Archief). Met 600 kubieke meter beton, dertig ton wapeningsijzer en zes ton ijzeren plafondbalken was hij bestand tegen zware beschietingen en luchtbombardementen.

Via een smalle, nu dichtgemetselde, ingang betreed je de bunker en zie je recht vooruit een schietgat om aanvallers te kunnen beschieten (1). Rechts om de hoek zit een stalen pantserdeur. Dan volgt de gassluis (2), een afgesloten ruimte waar gifgas uit de lucht gezuiverd kon worden zodat dit niet de bunker binnendrong. Rechts zit een stalen deur naar de nabijverdedigingsruimte (3) met een schietgat naar buiten van waaruit aanvallers voor de ingang te treffen waren. Links bevindt zich een stalen deur naar de verblijfsruimte (7) van circa vijf bij zes meter (in Leiden vier bij vijf meter) met zes opklapbedden, een tafel met krukken, een kachel, luchtverversingsinstallatie en telefoonschakelkasten. Een zijgang (5) diende als opslagruimte voor telefoonkabelhaspels om vernielde telefoonlijnen snel te kunnen repareren.

Toekomstplannen

Nadat een slooppoging in 1984 mislukte, lijdt de Morsbunker een kwijnend bestaan. Het voormalige terrein van Defensie waarop hij staat, is inmiddels van de gemeente. In 2014 is de bunker aangewezen als gemeentelijk monument. Van de circa 20 *Großschaltstellen* die in Nederland werden gebouwd, zijn er naast de Leidse bunker waarschijnlijk nog acht over: in Alkmaar, Den Haag, Den Helder, Katwijk, Rijkswijk, Schoorl, Velsen en Westkapelle. De Morsbunker is bijzonder omdat hij middenin de stad ligt en omdat het de enige Duitse bunker in Leiden is.

In oktober 2023 heeft de gemeenteraad de motie 'Blaas bunker nieuw leven in' aangenomen. Daarin wordt vermeld dat bunkers elders succesvol een museale, horeca- of woonbestemming kregen. De motie verzoekt B&W herbestemmingsonderzoek te doen en daarbij

wijkvereniging Transvaal en de HVOL te betrekken. De wijkvereniging stelde al een huiskamer voor de buurt voor, of tiny houses op het dak te bouwen. De bunker zou ook doorgezaagd kunnen worden, zoals in Culemborg is gebeurd. Men kan dan door de dwarsdoorsnede van het bunkercomplex lopen.

Voor de HVOL heeft de Commissie Historisch karakter van de stad de handschoen opgepakt. Via de wijkvereniging kwam de Commissie in contact met Rients de Boer. Hij nam het initiatief voor openstelling op nationale Bunkerdag op 25 mei jl. en gaf er rondleidingen. Liefst 120 mensen hebben de bunker toen bezocht en het Leidsch Dagblad en Sleutelstad maakten reportages. Die dag bleek dat in de Morsbunker nog veel onderdelen bewaard zijn, waaronder luchtverversingsbuizen, stalen luiken inclusief rubberen afdichtingsranden en de horizonlijn op de muur van het manschappenverblijf, waar ook vervaagde zwarte tekeningen werden aangetroffen. Het interieur vertoont geen sporen van vandalisme omdat de bunker altijd afgesloten is geweest.

Als HVOL-commissie bepleiten wij een educatieve functie voor de bunker en hebben we ons geschaard achter het plan van Rients de Boer, die er een museum van wil maken. Ook in Alkmaar en Den Helder zijn de *Großschaltstellen* musea, gerund door vrijwilligers. Om de benodigde overheidssubsidie te kunnen aanvragen, wordt momenteel gewerkt aan de oprichting van een vrijwilligersstichting.

Voor tentoonstellingsdoelen komen we via bunkerleiden@gmail.com graag in contact met mensen die meer informatie of foto's van de bunker (periode 1942-2000) hebben of objecten die een link hebben met Leiden en de Tweede Wereldoorlog.

Tekst tot stand gekomen met veel dank aan Raphaël Smid en Maarten Peeters (beiden Stichting Menno van Coehoorn), Edwin Orsel (ELO), Huibert Crijns (KB nationale bibliotheek) en Rients de Boer (Universiteit Leiden) voor de gul toegestuurde informatie en tekstsuggesties.

De Morsbunker in 1994. Fotograaf: J. Lagas, collectie Erfgoed Leiden en Omstreken.



Binnenkijken is een rubriek waarin monumenten in en rond Leiden voor het voetlicht komen. Panden met een verhaal over hun bijzondere interieur, architectuur of plek waarop ze gebouwd zijn.

Rijnsburgerweg 160

Verdwenen elementen liefdevol teruggebracht

De Rijnsburgerweg begon in de vroege 19e eeuw bij de Rijnsburgerpoort (ongeveer ter hoogte van Stadscafé Van der Werf), maar slonk in 1879, toen het station werd gebouwd en het stuk weg tot aan het station Stationsweg werd. In 1886 werd als eerste Villa Antoinette gebouwd, direct achter het nieuwe station (zie het vorige nummer van OLN). Daarna ging het crescendo met de bebouwing van de veelal sjeke woningen aan deze weg naar Rijnsburg. In 1912 werd nabij de Warmonderweg het door ons besproken nummer 160 gebouwd. Dat laatste deel was toen nog Oegstgeester grondgebied, maar de naburige stedelijke honger sloeg toe en in 1920 werd ook nummer 160 Leids.

Tekst & foto's: **Hans van Klinken**

Een stuk van de voorkant van het pand met het karakteristieke raam.

De omgeving is in de loop van de tijd fors veranderd, onder andere door de komst van de tram. De straat moest breder worden en daartoe werd de Zandsloot die langs de huizen liep gedempt. Dit watertje was niet voor het idylli-

sche aanzicht ontstaan. Het zand ervan werd gebruikt voor de bouw van de aanpalende huizen. Met het dempen van de sloot verdwenen ook de fraaie bruggetjes die zeer passend waren bij de majestueuze panden.

Loopbrug

Het naamloze huis op nummer 160 werd na 22 jaar als woonhuis te hebben gediend, medio 1934 als kantoor in gebruik genomen door de befaamde Leidse architect Van der Laan. Gezien de personeelsadvertenties in de Leidse kranten, groeide dit kantoor rap en daarom werd ook de buurvilla op nummer 158 in gebruik genomen. Door een loopbrug op de eerste verdieping werden de twee gebouwen aan elkaar verbonden; 'de huizen met de loopbrug' werden ze genoemd. Deze ingebruikname kwam in de plaats voor een bebouwing in de ellenlange tuin van nummer 160.

Kosten noch moeite gespaard

Nadat de Sociaal Pedagogische Dienst er was ingetrokken werd de kantoorfunctie geoptimaliseerd en bleef er maar weinig over van





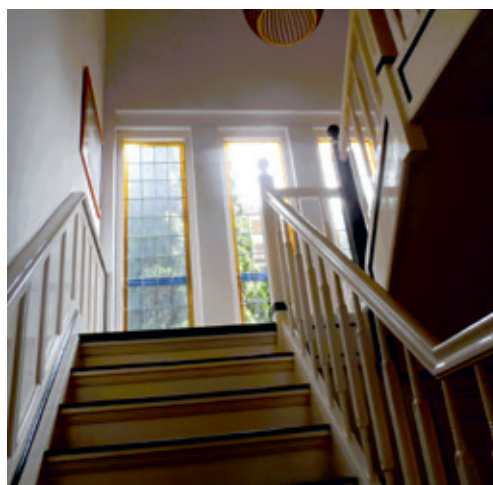
Een van de sfeervolle kamers van de opgeknapte villa.

wat de oorspronkelijke architect, die tot op heden onbekend is gebleven, had bedoeld. Veel fraaie details uit de bouwperiode werden weggebroken of weggestopt achter plaatmateriaal zoals de prachtige plafonds waarvan nu nog een stukje te zien is boven het opvallende ronde gebogen raam dat op de weg uitkijkt. De huidige eigenaren, Francien Zeggelt en Toon Schut, die net voor de eeuwwisseling de villa kochten, hebben kosten noch moeite gespaard om de nog bestaande elementen tevoorschijn te halen of te restaureren om er zo weer een authentiek pand van te maken.

Dat betekende veel hardboard en een woud aan contactdozen op de grond verwijderen, en natuurlijk ook de systeemplafonds. De ontstane aanblik stemde niet vrolijk. Op basis van een paar decoratieve elementen die waren overgebleven, hebben de eigenaren kopieën laten maken en deze weer teruggebracht als afwerking van de ingebouwde kasten en omlijstingen van de deuren.

Trap

De trap is een verhaal apart. Een vakman is zes weken bezig geweest om er weer een mooie opgang naar de eerste verdieping van te maken. Langs de houten wanden waren de spijkergaten niet te tellen, het tapijt op de tre-



Een deel van de trap die intensief is gerestaureerd.

den was verdwenen, evenals de spijlen van de trap. Daarvan is een eigen ontwerp in de sfeer van de villa gemaakt.

Het pand is na de oorlog vergroot met een bijgebouw, waar nu de keuken is. Hier valt het plafond op, dat licht gebogen loopt en dat met balkjes in reliëf wordt gedragen. Vermoedelijk gebouwd in de jaren 50, is dit werkelijk een wonder van de architectuur uit die tijd.

Via de keuken kom je in de wilde tuin die ver naar achteren strekt. Een U-vormige vijver heeft

Het indrukwekkende gebogen plafond uit de jaren 50 van de keuken.



Een stukje van de omlijsting die allemaal waren verdwenen.

hier en daar een hoekje achter de planten om je terug te trekken. Naar de achterkant van de villa kijkend, wijst Francien op een opvallende smalle bebouwing aan de linkerkant van het huis. Het is een voormalig scheidingssteegje langs de huizen. Ook dat is later in dezelfde stijl als het huis bebouwd. Deze gecreëerde ruimte maakt binnen een sfeervolle alkoof aan de woonkamer en idem op de eerste verdieping.



Een blik op een deel van de riante tuin die bijna volgebouwd zou worden.



Alle lof voor Francien Zeggelt en Toon Schut. Dankzij hun onvermoeibare inzet en toewijding is dit grote pand weer een mooie woonvilla geworden.

Bekende Leidse fotograaf doneert fotoboeken aan HVOL

Dat de bekende Leidse fotograaf Toon van der Poel niet alleen Leiden maar ook de HVOL een warm hart toedraagt, bleek onlangs bij zijn contact met de 'winkeliers' van het Winkeltje van de HVOL. Spontaan doneerde hij een aantal exemplaren van zijn in 2022 verschenen boek *Leiden Sleutelstad City of Keys*. Een prachtig boek met foto's van het stadswapen van Leiden: de Leidse sleutels.

Op gebouwen, bruggen en tal van andere plaatsen vind je in Leiden het bekende wapen. Toon

van der Poel legde er honderden vast en publiceert in dit boek een selectie. Journalist Jan Leune leverde de teksten. De vele vastgelegde sleutelvarianties die er in de loop der eeuwen zijn aangebracht in de mooie Sleutelstad maken het boek tot een feest om door te bladeren.

Bedankt Toon, voor deze mooie geste! Als gebruikelijk worden de boeken voor een prix d'amis aan de leden aangeboden en gaat de opbrengst naar de vereniging.





**3 OCTOBER
VEREENIGING
LEIDEN**





**WORD LID
OF MAAK JE
BUREN LID!**

en steun daarmee het
oudste bestaande
volksfeest van Nederland!

3october.nl

In Oud Leiden Nieuws publiceren we fragmenten uit verschillende interviews van de Stem van Leiden. Daarmee hopen we u natuurlijk nieuwsgierig te maken naar de verhalen die de leden van De Stem van Leiden hebben vastgelegd. Tijdens de interviews horen we vaak onverwachte pareltjes: leuke, opmerkelijke, maar soms ook hele droevige levensgeschiedenissen passeren de revue.

Dit keer het verhaal van de Stem-genoten zelf! Die vierden namelijk het 10-jarig jubileum van De Stem.

De Stem van Leiden bestaat 10 jaar

Een breed verhalenpalet

Wat hebben *Zofia's paszteciki* en *roedjak manis* met elkaar gemeen? Deze Poolse worstenbroodjes en Indonesische fruitsalade stonden eind mei ergens in Leiden op een buffet, net als hartige taarten, dipdingen, tahoe-preiballetjes, beef jerky en diverse kazen. Het was feest! Vrijwilligers vierden met trots het 10-jarig jubileum van De Stem van Leiden, de jongste commissie van de HVOL. De Stem-genoten maakten al het eten zelf.

Tekst: **Maaïke van Soest**

De Stem interviewt mensen van 75 jaar en ouder over het Leiden van vroeger. Inmiddels zijn er zo'n 160 verhalen genoteerd en vastgelegd. Het initiatief voor het verzamelen van Leidse oral history kwam ooit uit de toenmalige Dirk van Eck-werkgroep, tegenwoordig een commissie binnen de HVOL.

Het begon met een mooi idee, maar met lege handen. Er brak een pioniersfase aan. Wat wilden we precies vragen? Hoe kwamen we aan respondenten? Hoe zat het met interviewtraining, opnameapparaatjes, wijze van transcriberen, toestemming en opslag en publicatie van alle interviews? Gaandeweg zijn een organisatie en een structuur op de rails gezet.

De meeste vrijwilligers interviewen, maar er zijn ook mensen die zich buigen over de opslag, de historische toets en het schrijven van een samenvatting.

Oorlogsverhalen

In de begintijd spraken we nog Leidenaars die in de jaren 20 van de vorige eeuw het licht zagen. Tegenwoordig zijn de oorlogsverhalen

bijna geen ooggetuigenverslag meer. Gelukkig hebben we nog een aantal Leidse mannen kunnen spreken die als dienstplichtig soldaat naar Nederlands-Indië gingen.

Overeenkomsten

De interviews die we optekenen zijn qua inhoud verschillend, maar er bestaan natuurlijk ook overeenkomsten: veel mensen wonen in de binnenstad of in De Kooi, op de Beestenmarkt staan nog regelmatig beesten. Gezinnen zijn groot, woningen klein en soms zelfs verkrot. Kolen verwarmen de woonkamers. De meeste vrouwen stoppen met betaald werk als ze trouwen. Woningnood, wederopbouw, avondstudie aan de Mathesis Scientiarum Genitrix komen regelmatig voorbij, net als de 'vieze' binnenstad. Het begin van de ontkerkelijking treedt in.

Het dagelijks leven van toen

Met De Stem van Leiden krijgen we een inkijk in de stad van vroeger en ook in het dagelijks leven van toen. We horen hoe het op school was, hoe iemand een partner vond of een eerste baan en ook wat mensen deden naast werk of school.



De commissie heeft de coronatijd overleefd. Er kwam in die periode zelfs een boek uit met 24 Stem-verhalen, dat nog steeds verkrijgbaar is. Vrijwilligers kwamen en vrijwilligers gingen. Gelukkig hadden we steeds voldoende nieuwe aanwas. 160 interviews verder lopen er nog verschillende interviewers uit de begintijd rond. Sommige verzuchten met een knipoog dat het steeds vaker voorkomt dat ze ouder zijn dan de respondent die ze bevragen. Het enthousiasme blijft onverminderd.

We zijn trots op ons 10-jarig bestaan en op onze database van verhalen. Het is een prestatie van alle vrijwilligers. Met dank natuurlijk aan de meewerkende Leidenaars.

Groepen ondervertegenwoordigd

De Stem gaat stug door met interviewen. Er zijn nog zoveel verhalen op te tekenen. Sommige groepen zijn ondervertegenwoordigd. Zo blijft het belangrijk om meer aandacht te schenken aan Leidenaars met een migratieachtergrond (vanaf 65 jaar) of bijvoorbeeld aan bewoners van het eerste uur van de Stevenshof en de Merenwijk.

Ons doel is een breed geschakeerd Leids verhalenpalet, een beetje als een rijkgevueld feestelijk buffet. Bewaard voor de eeuwigheid.

*Joke Vos tijdens
het interview met
Tiny Zaalberg-Verbiest.*

Nieuwsgierig naar meer van deze verhalen?

De Stem van Leiden heeft zo'n 160 interviews afgenomen en levensverhalen van de 'gewone Leidenaar' opgenomen, volledig uitgeschreven en samengevat.

Vrijwel alle verhalen zijn te lezen en te beluisteren op de website van Erfgoed Leiden en Omstreken, www.erfgoedleiden.nl onder **Collecties > Uw verhalen**.

Oud metselwerk op de keper beschouwd

Metseltekens om de boze geesten te weren of is het iets anders?

Metseltekens zijn goed herkenbaar omdat zij worden gemaakt met een afwijkende kleur steen. Op die manier ontstaat er in een muur een te onderscheiden voorstelling. Het gebruik van dergelijke gemetselde tekens komt op na de herintroductie van de baksteen in de tweede helft van de 12e eeuw. Deze afwijkende stenen waren feitelijk mislukte baksels die anders kleurden in de primitieve ovens.



Tekst: **Hans van Klinken**

Het zijn waarschijnlijk niet zomaar leuke voorstellingen. De tekens zouden bescherming bieden tegen kwade krachten, hoewel dat niet door iedereen wordt onderschreven. Vanaf het midden van de zestiende eeuw is het gedaan met dergelijke vormen van bijgeloof. Dus is er geen belangstelling meer voor de ruit, het andreaskruis X, calvariekruis en andere vormen die men als ellende afwerende tekens zag.

In onze oude binnenstad is een aantal van deze stokoude metseltekens te vinden. Aan de 5e Binnenvestgracht 7 is een wat vaag geworden gemetselde sleutel te vinden samen met een anker en hart. De muurtoren Oistenrijck aan de Jan van Houtkade op zijn beurt heeft aan de waterkant een kruis in een afwijkende kleur steen. Aan de straatkant van deze toren zijn twee ruitvormen te zien. Die zijn echter samengesteld met uitspringende bakstenen. Aangezien deze metselvorm niet in kleur is gemaakt is het de vraag of deze vorm ook tot de 'magische' metseltekens behoort. Zo ja dan zou de kleine ruit op de voorkant van het Academieggebouw er ook een zijn, maar die wordt nergens genoemd behalve op de website *Bovenlichten*. net onder het kopje *Bovenlichten en snijramen in Nederland; Middeleeuwse metseltekens 1.4-12 Zuid Holland*.



Stadstimmerwerf

Op de verdedigingstoren zijn verder gekleurde Leidse sleutels te zien. Die dienen vermoede-



lijk geen ander doel dan decoratie. Eveneens is een authentiek metselteken te vinden op de muur van Molensteeg 24. Het is een hexagram vlak onder de goot. Dan is de zijkant van de Stadstimmerwerf, in de Smidsteeg, ook interessant. Hier is vaag (goed kijken dus) de muur gesierd met een ruit met wijdingskruisjes en een hexagram boven de ramen. Tenslotte heeft het pand van het Pelgrim-museum aan de Beschuitsteeg volgens de eigenaar een minuscule kruisje op de bovenverdieping tussen twee muurankers, dat eveneens zo'n teken zou zijn.

Nieuwe stenen

Dit is wat er is over is gebleven van de in situ bewaard gebleven beschermende, gemet-

selde tekenen. Er zijn er ongetwijfeld veel meer geweest. Afbraak van de panden, maar ook de onbekendheid met dit historisch fenomeen bij muurrestauratie heeft ertoe geleid dat veel van deze interessante tekens zijn verdwenen of sterk zijn verminkt. Een positief voorbeeld is de recente restauratie van het Boomsluiters-huis aan de Haven 23 rechts van de Zijlpoort waar een hexagram in de zijmuur volledig werd opgemetseld met nieuwe stenen. Hoe dan ook, de kwade krachten konden voor veel authentieke metseltekens kennelijk niet worden geweerd. Daardoor is helaas veel fraais uit onze stad verdwenen.



OMD-lezing over Lucretia van Merken

Lezing door Cor de Vries

Vrijdag 13 september, 20.00 uur

Rijksmuseum van Oudheden,

Rapenburg 28



In de lezing ter gelegenheid van Open Monumentendag vertelt Cor de Vries over de sporen die Lucretia van Merken, (1721-1789) in Leiden heeft achtergelaten. In 1774 werd ze ereburgeres van Leiden, maar haar naam is in de stad

nu bijna vergeten. Door een prachtig initiatief van de HVOL staat zij dit jaar echter weer volop in de belangstelling: haar toneelstuk *Het Beleg der stad Leyden* uit 1774 wordt ter gelegenheid van 450 jaar Leidens Ontzet maar liefst vijf keer in de schouwburg uitgevoerd. En op haar huis aan het Rapenburg 41 wordt een gedenksteen geplaatst.

Toen Lucretia in 1773 vanuit Amsterdam in het Leidse kwam wonen, bleef dat niet onopgemerkt. Op dat moment was zij de beroemdste toneelschrijver van Nederland. Op meeslepende wijze wist zij episoden uit de vaderlandse geschiedenis op het toneel tot leven te brengen.

Op haar buitentje Bijdorp bij Leiderdorp werd zij bezocht door Leidenaren uit alle lagen van de bevolking en ze doet daarvan verslag, zoals te lezen valt in haar onlangs uitgegeven brievencollectie. Daarin staan zaken over Leiden die nergens anders te vinden zijn.

Na afloop van de lezing is er een nabespreking/paneldiscussie ol.v. Marijke Tolsma.

Panelleden: Jan Postma, Ariadne Schmidt en Cor de Vries.

Week van de Leidse Geschiedenis

't Kasteeltje aan de Jan van Goyenkade

Woensdag 30 oktober, 20.00 uur

't Kasteeltje

Jan van Goyenkade

Lezing door Marja Herfst naar aanleiding van haar pas verschenen boek (dagboeken van haar grootmoeder, de 'architecte' van 't Kas-

teeltje) en over haar bijzondere familiehuus. Bij deze lezing is plek voor maximaal 50 personen. Aanmelden verplicht: hvolaanmelden@oudleiden.nl.

Toegang vrij voor leden.

Niet-leden betalen 5 euro.

P.J. Blok: een van de oprichters van het Nederlands Instituut in Rome

Donderdag 31 oktober, 19.30 uur
Academiegebouw
Rapenburg 73

J.C. Overvoorde waren in 1902 de oprichters van Oud Leiden.

P.J. Bloklezing door prof. dr. Joanita Vroom (Universiteit Leiden) over P.J. Blok. P.J. Blok en

Toegang vrij voor leden.
Niet-leden betalen 5 euro.

Congres Stichting Historisch Leiden: Muziek en musici in en uit Leiden

Vrijdag 1 november, 13.00-18.00 uur
Lokhorstkerk,
Pieterskerkstraat 1,

Een symposium waar muziek in zit o.l.v. Dick de Boer. Het najaarssymposium heeft een thema dat klinkt al een klok. Zoals altijd is het de bedoeling aandacht te besteden aan een thema waar nieuw onderzoek mogelijk en gewenst is, of waar recent nieuwe resultaten zijn geboekt. Dit keer wordt in een aantal 'flitslezingen' en een spannende groep 'poster-presentaties' aandacht besteed aan muziek en musici in Leiden (en omgeving) door de eeuwen heen. De sprekers bestrijken de periode van middeleeuwse psalm tot moderne popmuziek. De lezingen worden omlijst met muziek uit verschillende perioden.

Toegang vrij voor leden.
Niet-leden betalen 5 euro.



Rembrandt, Musicerend gezelschap, 1626. Museum De Lakenhal (bruikleen van het Rijksmuseum).

Dies Historische Vereniging Oud Leiden

Zaterdag 2 november, 10.30 - 14.30 uur
Hooglandse Kerk

Zie voor meer informatie over het programma op pagina 4.

Toegang vrij voor leden.
Niet-leden betalen 5 euro.

Wandelexcursie De huizen van Jan van Hout in Leiden

Zondag 6 oktober, 11.00 uur
Restaurant Burgerzaken, Breestraat 123

Over Jan van Hout is al veel geschreven en gezegd. Maar waar hij zoal gewoond heeft en welke huizen hij bezat, bleef veelal buiten beschouwing. Daar kwam verandering in bij het verschijnen van het Leids Jaarboekje van 2023. Daarin stond een artikel van Martin Hooymans

waarin tien van Van Houts huisadressen de revue passeren.

Van dat verhaal heeft hij exclusief voor de leden van HVOL een excursie gemaakt. Deze excursie leidt u langs de plaatsen waar die huizen stonden en biedt een blik op het leven van Jan van Hout. Plus het een en ander daaromheen. Van de huizen zelf is echter niets bewaard gebleven.



We beginnen met een korte inleiding en een kopje koffie in de middeleeuwse kelder van restaurant Burgerzaken op Breestraat 123 en eindigen bij het graf van Jan van Hout in de Pieterskerk.

De wandelexcursie, inclusief presentatie, duurt ongeveer 2 uur. De kosten inclusief koffie/thee en gebakje zijn € 11,00 voor leden en € 13,50 voor introductés. Inschrijven via de website. Er is plaats voor twintig deelnemers.

Wandelexcursie door d'Oude Morsch

Zondag 10 november, 10.30 uur
Sociëteit Amicitia, 2e Binnenvestgracht 21

Na de enthousiaste reacties op wandelexcursies door de Leidse buurten Marewijk en Tuinstad-Staalwijk wederom een excursie waarbij we ons concentreren op één enkele buurt: d'Oude Morsch.

Anders dan de naam doet vermoeden is d'Oude Morsch één van de jongste uitbreidingen van Leiden vóór de explosieve groei vanaf eind 19e eeuw. Het maakt deel uit van de vierde stadsuitleg van 1611.

D'Oude Morsch wordt begrensd door Morsingel, Galgewater, Beestenmarkt en Nieuwe Beestenmarkt. Zowel qua oppervlakte als qua inwonersaantal is d'Oude Morsch één van de

kleinste buurten van Leiden. Doordat het voor een belangrijk deel bestaat uit (semi-)openbaar gebied zoals Park De Put, Tuin Wereldmuseum Leiden en Kiepad, is het ook één van de dichtstbevolkte buurten.

Deze wandeling is speciaal voor HVOL-leden ontwikkeld door stadsgidsen Willem Hogendoorn en Sijbrand de Rooij. De wandeling start en eindigt bij Sociëteit Amicitia.

De wandelexcursie, inclusief presentatie, duurt ongeveer 2 uur. De kosten inclusief koffie/thee en gebakje zijn € 12,50 voor (duo)leden en € 15,00 voor introductés. Inschrijven via de website of telefonisch: 06-12261897(Patricia van der Lecq) of 06-17487728 (Liesbeth Brugman)

Agenda

13 september | OMD-lezing door Cor de Vries over Lucretia van Merken.

Met nabespreking/paneldiscussie na afloop.
20.00 uur, Rijksmuseum van Oudheden,
Rapenburg 28, **toegang vrij**.

19, 20, 21, 22 september | Toneelstuk Beleg van Lucretia van Merken

Leidse Schouwburg, Oude Vest 43
Voor informatie en plaatsbespreking:
leidseschouwburg-stadsgehoorzaal.nl

6 oktober | Wandelexcursie Jan van Houts huizen in Leiden

11.00 uur, Restaurant Burgerzaken, Breestraat 123

Week van de Leidse Geschiedenis:

30 oktober | Lezing door Marja Herfst n.a.v. haar pas verschenen uitgave van de dagboeken van haar grootmoeder, de 'architecte' van Het kasteeltje en over haar bijzondere familiehuis.

20.00 uur, Het kasteeltje, Jan van Goyenkade 44

31 oktober | P.J. Bloklezing door prof. dr. Joanita Vroom over P.J. Blok als een van de oprichters van het Nederlands Instituut te Rome

19.30 uur, Academiegebouw, Rapenburg 73

1 november | Congres Stichting Historisch Leiden o.l.v. Dick de Boer met thema: Muziek en musici in en uit Leiden

13.00-18.00 uur, Lokhorstkerk, Pieterskerkstraat 1

2 november | dies HVOL

10.30 – 14.30 uur, Hooglandse Kerk

28 november | Lezing door Rosalie Sloof: Leidse Maskeraden

20.00 uur, Lokhorstkerk

10 november | Wandelexcursie door d'Oude Morsch

10.30 uur, Sociëteit Amicitia,
2e Binnenvestgracht 21

15 december | Jan van Houtlezing door Harry de Raad: Alkmaar en Leiden 1573-1574

14.30 uur, Amicitia, 2e Binnenvestgracht 21

Kijk voor de meest actuele informatie over deze lezingen en excursies op www.oudleiden.nl

Colofon

Redactie

Marjolein Hettinga
Marleen Hogendoorn
Marijn Kramp

E-mail redactie

oln@oudleiden.nl

Opmaak

Arnold Meijer / Blue Robin dtp

Productie

Nautilus, Leiden

HVOL Postadres:

Secretaris HVOL
Postbus 917
2300 AX Leiden

Website: www.oudleiden.nl

Beeldbank: www.oudleiden.nl/collecties/beeldbank

E-mail: info@oudleiden.nl

Rekeningnummers voor:

- contributies/schenkingen:
NL06 RABO 0322 8362 20
- betaling excursies:
NL67 INGB 0005 9012 64
KvK-nummer 40445843
ANBI-nummer 804311912
ISSN-nummer 2214-353X

Adverteren?

Meer informatie over de mogelijkheden voor adverteren in *Oud Leiden Nieuws*?

Neem contact op met:
advertenties@oudleiden.nl

OLN wordt in een oplage van 2500 verspreid onder leden van de HVOL en als pdf gepubliceerd op www.oudleiden.nl.

Kopij volgend nummer

Het volgende nummer van *Oud Leiden Nieuws* verschijnt begin december.

Kopij kan tot en met maandag 7 oktober gestuurd worden naar
oln@oudleiden.nl.

	Akerboombouw B.V.		Macropa BV
	Alrijne Zorggroep		Glas- en Schilderwerken Van Muiden BV
	Barthen Keuken Design Center		Primavera Pers
	Barthen Rioleringswerken BV		Zorgverzekeraar Zorg en Zekerheid
	Stichting Beheer Begraafplaats Rhijnhof		Hoogheemraadschap van Rijnland
	Rijksmuseum Boerhaave		Tandartsenpraktijk Zoeterwoudsesingel
	De Brandmeester - Vergaderlocatie		RWV Advocaten
	Breedveste BV		Schulpen Schuim BV
	Buik & Van der Horst gerechtsdeurwaarders		Serviceflat Schouwenhove
	Burgy Klassiek Bouwen		Sociëteit Amicitia
	Grandcafé De Burcht		Boutique Hotel Steenhof Suites
	Van Cleef Holding		Teekens Karstens, advocaten en notarissen
	Stichting Confessioneel Onderwijs Leiden		Brill
	Du Prie bouw & ontwikkeling BV		Universiteit Leiden
	Stichting Eva van Hogeveen		Van der Valk Hotel Leiden
	De Gunst Juwelier		Wereldmuseum Leiden
	firma W.P Hartwijk en Zoon		Walburg Pers
	HBK fiscalisten_accountants_ expat consultants		Stichting Werk en Onderneming
	Stichting Hof Meermansburg		Stichting Zeven Leidse Hofjes
	Hooglandse kerk		Lek® makelaars en taxateurs
	Hoppezak Kledingverhuur		La Gro Geelkerken advocaten
	Legaltree		Prima Management
			Museum De Lakenhal